

Н.В. Уварова

ад'юнкт

(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)

УДК 343.6

ПОНЯТТЯ ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ ЖИТТЯ ТА ЗДОРОВ'Я ОСОБИ, ВЧИНЕНИХ З МОТИВІВ РАСОВОЇ, НАЦІОНАЛЬНОЇ ЧИ РЕЛІГІЙНОЇ НЕТЕРПИМОСТІ

Досліджено норми і теоретичні категорії щодо визначення злочинів проти життя та здоров'я особи, вчинених з мотивів расової, національної чи релігійної нетерпимості, а також сформульовано їх загальне поняття.

Ключові слова: злочини проти життя та здоров'я особи; расова, національна, релігійна нетерпимість; расизм; ксенофобія, ненависницькі злочини.

Исследуются нормы и теоретические категории для определения преступлений против жизни и здоровья личности, совершенных по мотивам расовой, национальной или религиозной нетерпимости, а также формулируется их понятие.

Ключевые слова: преступления против жизни и здоровья личности; расовая, национальная, религиозная нетерпимость; расизм; ксенофобия; преступления ненависти.

The norms and theoretical categories are probed for determination of crimes against life and health of personality, perfect on reasons of racial, national or religious intolerance are formulated in the article.

Keywords: crimes against life and health of personality; racial, national, religious intolerance; racism; xenofoby; hate crimes.

Постановка проблеми. Надбанням людства безперечно можна вважати Загальну Декларацію прав людини. Цей документ став результатом еволюції суспільства, зосередивши у собі стандарти, до яких прагнули всі народи і всі країни. У ст. 2 Загальної Декларації прав людини проголошується: «Кожна людина повинна мати всі права і свободи, проголошені цією Декларацією, незалежно від раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії...» [1]. Згідно з цим та іншими міжнародними документами, що містять у собі перелік прав людини або закріплюють положення щодо рівноправності людей незалежно від їх конфесійної та національної приналежності, обов'язком держави є визнання і захист цих прав. Саме ця група міжнародно-правових документів повинна стати підґрунтям, на якому кожна держава має конструювати свої відносини з меншинами, існуючими на її території. Захист прав людини насамперед є прерогативою держави, і саме у за-

безпеченні цих прав і полягає її основний обов'язок.

Конституція України визначає людину, її життя і здоров'я, честь та гідність, недоторканність та безпеку як найвищу соціальну цінність. «Громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом. Не може бути привілеїв чи обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками...» [2].

Кримінальне законодавство України виступає запорукою дотримання Конституції, забезпечуючи захист її положень шляхом встановлення кримінально-правових норм і передбачення покарань за їх порушення.

Недотримання вищезазначеного конституційного положення призводить до людських жертв та дестабілізації українського суспільства. На жаль, сьогодні ситуація в Україні характеризується поширенням проявів дискримінації, етнічної та расової нетерпимості, інтолерантного ставлення до іноземних громадян. Попри етнічне розмаїття населення соціологічні дослідження вказують на збільшення проявів ксенофобії та антисемітизму в нашій країні [3].

Одним із кроків, спрямованих на покращення стану в цій сфері, стало прийняття Закону України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо відповідальності за злочини з мотивів расової, національної чи релігійної нетерпимості» № 1707-VI від 5 листопада 2009 р.

Особливістю вказаного законодавчого акту, серед інших змін до Кримінального кодексу України (далі – КК), є формування нової групи суспільно небезпечних діянь, а саме злочинів проти життя та здоров'я особи, вчинених з мотивів расової, національної чи релігійної нетерпимості. Виразилося це в тому, що ч. 2 ст. 115 КК була доповнена п. 14 – умисне вбивство з мотивів расової, національної чи релігійної нетерпимості, а в чч. 2 статей 121, 122, 126, 127 і 129 КК також з'явилась нова обтяжуюча обставина – вчинення вказаних злочинів з мотивів расової, національної чи релігійної нетерпимості.

Відповідно, виникла необхідність у формуванні поняття даних злочинів з наукової точки зору, що і є метою нашої статті.

Аналіз публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. У вітчизняній науці кримінального права проблемами злочинів проти життя та здоров'я особи займалися багато вчених, але питання, що стосуються зазначеної категорії суспільно небезпечних діянь, на сьогоднішній день досліджені ще недостатньо, що, звичайно, зумовлено новизною кримінально-правових норм про ці злочини. Проте розгляду окремих питань кримінальної відповідальності за злочини проти життя та здоров'я особи, вчинені з мотивів расової, націо-

нальної чи релігійної нетерпимості, присвятили праці І.О. Зінченко, С.Л. Лисенков, С.Я. Лихова, О.А. Мартиненко, М.І. Мельник, М.І. Панов, В.М. Данькевич, А.В. Савченко, П.Л. Фріс, Н.В. Шепелева та ін.

Виклад основного матеріалу. Для визначення поняття, що таке злочини проти життя та здоров'я особи, вчинені з мотивів расової, національної чи релігійної нетерпимості, перш за все необхідно встановити суть притаманних йому основних та суміжних термінологічних категорій, явищ і ознак. Найбільш поширеним терміном, яким користуються при позначенні злочинів з мотивів расової, національної чи релігійної нетерпимості, є ксенофобія. Слово «ксенофобія» грецького походження і утворене з таких коренів: *xenos* – сторонні і *phobos* – страх. Ксенофобія має два значення: 1) нав'язливий страх перед незнайомими людьми, острах чужих; 2) ворожість, нетерпимість, ненависть та презирство до осіб іншої віри та культури, національності, до представників інших регіонів, а також до чогось незнайомого, чужого, незвичного [4]. Ксенофобія – це багатогранне явище нашого суспільства, поліфакторний феномен, який потребує багаторівневого аналізу з позицій різних наук, таких як соціальна психологія, філософія та конфліктологія. Беззаперечним фактом є те, що ксенофобія має не тільки індивідуальний, а й соціальний характер, бо має соціальні причини, фактори впливу та наслідування. У сучасній українській соціології одним з найголовніших індикаторів ксенофобії вважається так звана соціальна дистанція – готовність населення допустити інших людей до свого середовища.

Ксенофобія – це насамперед страх щодо певної групи людей. Такі групи можуть бути різними, але представники їх об'єднані певною ознакою, наприклад, політичною, расовою, національною тощо.

Спорідненим поняттю «ксенофобія» виступає поняття «расова дискримінація». У ч. 1 ст. 1 Міжнародної конвенції про ліквідацію всіх форм расової дискримінації вислів «расова дискримінація» означає будь-яке розрізнення, виняток, обмеження чи перевагу, ґрунтовані на ознаках раси, кольору шкіри, родового, національного чи етнічного походження, метою або наслідком яких є знищення або применшення визнання, використання чи здійснення на рівних засадах прав людини та основних свобод у політичній, економічній, соціальній, культурній чи будь-яких інших галузях суспільного життя [5].

Д. Девід та Дж. Джері пропонують дещо інше тлумачення дискримінації, називаючи її процесом, за допомогою якого члени однієї соціальної групи сприймаються по-іншому (негативно) за ознакою їх приналежності до певної групи. Викликати таке негативне ставлення можуть такі особливості, як раса, етнос чи релігія [6].

Расизм – це соціальне упередження до певної групи людей, підс-

тавою для якого є біологічні та фізичні особливості (колір шкіри, текстура волосся, манери та інші показники). Таке упередження зумовлене ідеологією, яка обґрунтовує перевагу однієї групи, що знаходиться під загрозою, як правило, за її власною суб'єктивною заявою, над іншою. Згідно з расистськими теоріями, люди різних рас розрізняються за соціальною поведінкою, що зумовлена біологічним конституціоналізмом. Основна ідея расизму ґрунтується на законах спадковості негативних схильностей та особливостей, на існуванні гена, що керує властивістю, яка визначає схильності та недоліки, відкидаючи можливість зміни особистості під впливом суспільства.

Загальноживаним вважається і термін «ненависницькі злочини» (Hate Crimes), який став легальним на початку 90-х рр. ХХ ст. «Ненависницькими злочинами» називають такі злочини, які скоюються з мотивів, в основі яких лежить ненависть, негативне сприйняття. До таких мотивів прийнято відносити мотив расової, національної та релігійної нетерпимості.

Злочини з мотиву національної нетерпимості скоюються на основі негативного сприйняття однією національною групою представників іншої. Кожна етнічна група, нація, плем'я тощо, пов'язана спільним походженням, фіксує свої специфічні риси (вони можуть бути як справжніми, так і уявними), таким чином вона самоідентифікується. Незалежно від свого бажання людина оцінює чужі звичаї, традиції, форми поведінки передусім крізь призму своїх власних звичаїв і тих традицій, в яких вона була вихована. Така схильність розглядати явища чужої культури шляхом порівняння і протиставлення з культурою свого власного народу називається етноцентризмом.

Наступним явищем, що пояснює природу виникнення злочинів з мотиву нетерпимості, є націоналізм. Націоналізм у будь-якій формі має в собі величезний руйнівний заряд, спрямований проти єдності прогресивних суспільних сил, що відстоюють загальнолюдські, гуманістичні принципи в національному питанні [7].

На відміну від національної ідеї, націоналістична не виникає сама по собі. Вона базується на національно-психологічних утвореннях, які під впливом політичних інтересів стають предметом абсолютизації та перетворюються на сукупність перекручених та спрощених уявлень про людей своєї та інших націй. Таким чином, націоналістична ідеологія формується на основі негативних стереотипів, які формують відчуття занепокоєності своїм добробутом, якому погрожують «чужорідні» для даної групи людей елементи.

Окремої уваги заслуговує категорія злочинів, вчинюваних з мотиву релігійної нетерпимості. Таке досить резонансне на сьогодні у світі явище, як тероризм, нерідко містить у собі релігійне забарвлення і привертає увагу суспільства до питань, що стосуються релігійної не-

нависті. І хоча релігія не є основним джерелом тероризму, проте вона слугує міцним підґрунтям для його реалізації.

Злочині, скоєні під егідою «релігійної справедливості», беруть свій початок ще з часів Середньовіччя. Не втратила релігія своїх позицій і в наш час, відіграючи роль невід'ємного компонента більшості соціально-політичних подій, які мають як позитивний, так і негативний характер. Релігія (від лат. Religio – зв'язок) – віра, особлива форма усвідомлення світу, яка не потребує обґрунтування й доказів і реалізується у відправленні певних обрядів. Саме релігія пояснює віруючому сенс його життя, визначає ті правила, за якими він повинен співіснувати з оточуючими.

Роль релігії неможливо оцінити однозначно; вона як і будь-який інший соціальний конструкт, є явищем багатозначним і різноплановим. Залежно від умов, в яких існує релігія, вона формує свої специфічні ознаки, які, у свою чергу, регулюють її особливий вплив на людську свідомість.

Релігія виконує багато функцій, наприклад, інтегративну, яка надає людині можливість усвідомити себе частиною певної спільноти, об'єднує цих людей однаковими поглядами, спільними цінностями, дарує можливість самореалізації. Відправлення релігійних обрядів колективно формує відчуття єдиного організму. На перший погляд, цю функцію релігії можна було б назвати позитивною, але, з іншого боку, саме вона стає одним із чинників, які викликають замкнутість усередині релігійних громад. А така відособленість будь-якого релігійного товариства є ідеальним середовищем для формування претензії на винятковість та привілейованість однієї віри над іншою. Такі претензії часто матеріалізуються у виді протидії як між окремими індивідами, так і цілими конфесіями та навіть народами. Але й на рівні двох індивідів такі конфронтації нерідко супроводжуються проявами агресії, нетерпимості.

На наш погляд, використання у КК України для позначення мотиву вчинення злочинів проти життя та здоров'я особи саме категоріального ряду «раса – національність – релігія» є оптимальним з точки зору їх змісту, але ніяк не повноти різноманітності. Проте ця проблема потребує додаткового дослідження, а формування поняття зазначеної групи злочинів має базуватися на чинному кримінальному законодавстві.

Висновки. Розгляд змісту та значення основних складових, що формують расові, національні чи релігійні мотиви нетерпимості при вчиненні злочинів проти життя та здоров'я особи, дають нам можливість сформулювати поняття даних злочинів. Звичайно, воно базується перш за все на загальному понятті злочинів проти життя та здоров'я особи, під якими розуміються суспільно небезпечні та

протиправні діяння, що, посягаючи на життя й здоров'я особи, руйнують і спотворюють ці найцінніші блага, а також наражають на небезпеку заподіяння їм шкоди [8, с. 311].

Отже, базуючись на теоретичному визначенні злочинів проти життя та здоров'я особи та на загальному понятті злочину, передбаченого ч. 1 ст. 11 КК, під злочинами проти життя та здоров'я особи, вчиненими з мотивів расової, національної чи релігійної нетерпимості пропонуємо розуміти суспільно небезпечні, протиправні, винні діяння проти життя та здоров'я особи, вчинені суб'єктом злочину з мотивів расової, національної чи релігійної нетерпимості.

Бібліографічні посилання

1. Загальна декларація прав людини: Прийнята і проголошена у резолюції 217АА (ІІ) Генеральної Асамблеї від 10.12.1948 р.
2. Конституція України. – К., 2001.
3. Проблеми толерантності міжетнічних та міжрелігійних відносин: Довід.-метод. матеріали. – Тамбов, 2005.
4. Краткий словарь современных понятий и терминов / Под ред. А.В. Макаренко. – М., 1995.
5. Міжнародна Конвенція про ліквідацію всіх форм расової дискримінації, прийнята резолюцією 2106 (хх) Генеральної Асамблеї від 21 грудня 1965 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/995_105.
6. Дэвид Д., Джери Дж. Большой толковый социологический словарь. – М., 2001.
7. Джунусов М.С. Национализм: Словарь-справочник. – М., 1998.
8. Савченко А.В., Кузнецов В.В., Штанько О.Ф. Сучасне кримінальне право України. – К., 2005.

Надійшла до редакції 27.02.2012